

slovenski pisatelj in v svojih najboljših stvaritvah — pripadaš najbrž še komu drugemu. Ne morem se strinjati tudi s tistimi, ki te po učbenikih, iz katerih se še vedno uči naša mladina, ovešajo z neko megleno, svojstveno idiliko, ki je baje najbolj značilna za tvoje pisanje. Tista človečnost, ki se kakor rdeča nit vleče skozi vse tvoje delo, je bolj otipljiva, in nedopustno je zamenjavati idiliko s pristno liriko in resnično tragiko.

Prenešetokrat si se vkradel v sanje, vélikemu svetu neznanih in nepotrebnih — od boga in sveta zapuščenih malih ljudi. Zdaj si kriknil kot umetnik, zdaj kot revolucionar — vselej pa kot človek.

Dragi Miško! Dokler ti je rôka pokorna, duh gibčen in bister, dokler ti je oko predirno in jasno, uho sposobno, da tenko prisluhne radostim in tegobam življenja — ustvarjaj. In bodi nam zdrav!

Marija Cenda

Trst

SLOVENSKI RAZSVETLJENCI IN METASTASIO

V Zoisovem krogu se je izoblikovala misel, da je slovenski jezik tako kot italijanski primeren za petje oper. To lastnost slovenskega jezika so preroditelji dokazovali s pisanjem za petje prikladnih besedil in prevajanjem italijanskih arij. Da so bila njihova prizadevanja uspešna, pričata naslednji poročili:

Članek dr. Jakoba Zupana Prednost kranjščine pred ruščino in srbohrvaščino, priznana od Rusov in Srbov samih, objavljen v Ilirskem listu 5. III. 1831, prinaša anekdoto o Metastasiju. Italijanski pesnik da si je zaželel slišati slovensko pesem in je pohvalil njeno blagoglasnost. Pesem je bila Linhartova, najbrž eden od slovenskih vložkov za opere, ki sta jih sestavljala Zois in Linhart¹. Zoisovo besedilo — prevod šaljive italijanske popevke v slovenščino — navaja Marcel de Serres v knjigi Potovanje v Avstrijo ali statistični in zemljepisni esej o tej državi, Paris 1814, kot dokaz za harmoničnost slovenščine.²

Če so preroditelji želeli, da tekmuje slovenščina na odru v peti besedi z italijanščino, se skorajda niso mogli izogniti poskusom, da bi prevajali ali posnemali Metastasija, ki je bil najslavnejši libretist tiste dobe. Do teh poskusov, ki so obenem prvi poskusi posvetne dramatike pri Slovencih, je prišlo še pred Zoisom in Linhartom. Sem spadata delni prevod Metastasijevega Artakserksa izpod peresa Jurija Japlja in Devova opereta Belin, pri kateri je sicer Metastasijev delež zelo majhen. Zdelo se mi je potrebno obravnavati ti dve deli, da se izpriča zanimanje njunih avtorjev za italijansko gledališče. V 18. stoletju je imelo namreč ljubljansko občinstvo priložnost videti veliko število italijanskih predstav, toda S. Škerlj vidi v dejstvu, »da se je naše izobraženstvo predvsem seznanjalo s tistim delom italijanske dramatike — melodramo, opero, opereto —, kjer je muzika glavno, a ne tekst«, enega od vzrokov, da se prvi »vpliv italijanskega gledališča v glavnem ne odraža... v naši literarni pro-

¹ A. Gspan, A. T. Linhart — Zbrano delo, Ljubljana 1950; str. 463.

² I. Prijatelj, Slovenščina pod Napoleonom, Veda I, 1911, str. 231.

dukciji«. ³ Res je, da predstava in glasba kmalu izzvenita, toda v rokah gledalcev je ostal tudi libreto, ki so ga ob predstavi natisnili. To je bilo važno zlasti za Metastasijeva dela, ker je hotel italijanski pesnik napraviti iz prejšnje melodrame, ki se je opirala predvsem na glasbo, tragedijo, ki bi imela samosvojo poetično vrednost. To mu sicer ni popolnoma uspelo, ker ga je vezala dvorna služba⁴ in ker je moral upoštevati zahteve skladateljev in solistov. V svojih delih je prikazoval junake iz grške in rimske zgodovine (Temistokleja, Eneja, Katona, Atilija Regula), ki se žrtvujejo in podredijo svoja čustva čutu dolžnosti. Tragične položaje in spore je omilil in znižal, da bi jih prilagodil dvornemu in ženskem občinstvu, vendar je to storil popolnoma v skladu s svojim elegičnim temperamentom.⁵

Na področju stila imamo te prvine: skladnja je enostavna, besedišče je omejeno na bistvene izraze, ritem je lahek in prijeten. Sodobniki so posebno hvalili muzikalnost njegovega verza.

Metastasio je kmalu zaslovel, njegova dela so uprizarjali, prevajali in posnemali povsod. Leta 1740 je gostovala v Ljubljani gledališka skupina Angela Mingottija ter uprizorila Artakserksa in Rosmiro, dve leti pozneje pa je skupina Pietra Mingottija nudila ljubljanskemu občinstvu Demetrija in Didono. Vsa ta dela, razen Rosmire, so Metastasijeva. Tudi Rosmiro je uprizoritelj proglasil za Metastasijevo delo, da bi pač privabil več gledalcev.⁶ Ohranjena so dvojezična besedila oper za ljubljanske predstave: v izvirniku in v nemškem prevodu.

V obdobju 1775—1776 je Jurij Japelj prevedel prvo dejanje in prvih deset prizorov drugega dejanja iz melodrame *Artakserkses*.⁷ To Metastasijevo delo, eno izmed boljših, je nastalo leta 1730 in prikazuje spletke na perzijskem dvoru, v katerih najprej podleže, potem pa se dvigne Arbakes, lik lojalnega podložnika in požrtvovalnega sina. Njegove plemenitosti in poštenosti ne omaja ne očetovo prigovarjanje ne očetova izdaja. Metastasio je temu junaku položil na jezik besede, ki odražajo dobo, v kateri je delo nastalo, in ki so bile nedvomno vseč slovenskemu prevajalcu Japlju. Ko doživi Arbakes, ki je zasnubil kraljevo hčer, ponižanje, ker ga je kralj zavrnil zaradi nizkega rodu, očita Mandani krivičnost njenega očeta. Od naključja je odvisno, v kakšni družini se kdo rodi, če bi pa razum urejeval rojstva in podeljeval kraljestva tistim, ki so sposobni za vladanje, bi bil mogoče Arbakes na Kserksovem mestu. Med tem Arbakov oče Artabanos ubije kralja Kserksa. Zločina je osumljen Arbakes, ki trdi, da je nedolžen, vendar so vsi dokazi proti njemu, in sam oče Artabanos ga obtožuje. Vsi se mu izneverijo, toda Arbakes ne izda svojega očeta. Artabanos obišče sina v ječi in mu predlaga beg, toda Arbakes noče bežati, ker bi s tem potrdil svojo krivdo. Oče trdi, da ga imajo že vsi za krivega, da je poštenost le v videzu in hlimbi. Sin odgovori, da plemenita duša samo sebe opazuje in ji za druge ni mar.

³ S. Škerlj, *Italijanske predstave v Ljubljani po zgraditvi stanovskega gledališča* (l. 1765), Ljubljana 1936, str. 8.

⁴ L. 1730 je bil poklican na Dunaj za dvornega pesnika. Svoja dela je posvečal najprej Karlu VI., nato pa Mariji Tereziji vso dolgo dobo njenega vladanja.

⁵ G. Petronio, *L'attività letteraria in Italia*, Palermo 1964, str. 484—488.

⁶ S. Škerlj, *Italijanske predstave v Ljubljani po zgraditvi stanovskega gledališča* (l. 1765), Ljubljana 1936, str. 40.

⁷ F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, Ljubljana 1938, str. 178, 713.

Kserksov sin Artakserkses hoče biti Arbakov sodnik, ker mu je Arbakes nekoč rešil življenje, zato pooblasti za sodnika obtoženčevega očeta.⁸ Artabanos obsodi sina na smrt.

V tretjem dejanju se razplet naglo odvija proti srečnemu koncu, kakor je običajno pri Metastasijevih melodramah, in krepost slavi svoje zmagoslavje nad zlobo. Za Artakserksovo kronanje so Artabanovi zarotniki pripravili zastrupljeno čašo. Ko jo Artakserkses dvigne k ustom, ga opozorijo na zaroto. Artakserkses misli, da zaroto vodi Arbakes, toda njegova sestra in Arbakova izvoljenka Mandane mu povesta, da je Arbakes s svojim pogumom in zvestobo pregovoril uporne vojake in ubil njihovega poveljnika. Razkrije se tudi Artabanova vloga v zaroti, toda Arbakes izprosi od Artakserksa za očeta življenje.

Vprašanje je, zakaj si je Japelj izbral za prevajanje ravno to delo, v čem je bilo zanj aktualno in zakaj je prevajanje pretrgal tik pred najvišjim vzponom patosa, kjer krivi oče obsodi nedolžnega sina na smrt. Ni mogoče dognati, ali se mu je zdelo, da je to mesto težko prevesti ali pa da je vsebinsko neprimerno.

Najvidnejša motiva v drami sta ljubezen do očeta in lojalnost do vladarja, zato učinkuje drama poučno in vzgojno, saj je na koncu junakova plemenitost poplačana. Ta vzgojnost je Japlja nedvomno pritegnila. Izstopa pa tudi dejstvo, da si je izbral delo vzvišene vsebine in izražanja, zato moramo njegov prevod uvrstiti med tista prizadevanja — lastna tudi Pohlinu —, ki so težila h gojenemu jeziku in leposlovju; ta prizadevanja pa niso obrodila pravega sadu, ker se je kmalu nato uveljavila nasprotna težnja, tj. znižati raven slovenske knjižne besede, povezana z razširitvijo njene rabe in s teorijo postopnega dviga leposlovja.

Če bi bil Japljev poskus uspel in bi bil prevod Artakserksa prodrl v javnost v obliki knjige ali gledališke predstave, bi bil opozoril na resno besedilo v času, ko je na ljubljanskem odru prevladovala opera buffa. Vsekakor je bil Japelj edini, ki ga je pritegovalo zahtevnejše Metastasijevo delo, ker sta se Dev in Linhart⁹ bolj zanimala za krajše bukolične in mitološke prizore in igre dunajskega dvornega pesnika.

Na drugi, vendar ne tako neposreden odmev Metastasijeve poezije pri Slovencih naletimo v drugem zvezku Pisanic (1780); v njem je Feliks (Janez Damascen) Dev objavil med drugimi pesniškimi sestavki kratko dramsko delo z naslovom Belin. Vendar je treba poudariti, da gre pri Devu zgolj za vpliv Metastasijevega sloga, ne pa za pravo posnemanje. Od Metastasijsa si je Dev sposodil pesniško zvrst: kratek dramski prizor alegorične in mitološke vsebine. Japljevo pozornost je pritegnil Metastasio tragik, Devovo pa dvorni pesnik: krajša Metastasijska dramska dela so namreč priložnostna in izzvenevajo v dinastične hvalnice. Temu se je Dev v Belinu izognil. Njegova alegorija je še bolj stilizirana kot pri Metastasijsu, spor je še bolj enočrten in neposreden.

Nimfe se vesele, ker prihaja dobro božanstvo Belin, in mu žgejo darove, ki jih Belin sprejme. Nastopi zlo božanstva Burja in zahteva od nimf, da darujejo njemu. Nimfe se tej zahtevi uprejo in ostanejo zveste Belinu. Končno pride Belin in zapodi Burjo.

Škoda, da Dev svojih personifikacij ni natančneje določil. Belin lahko simbolizira pomlad ali sploh vse, kar je pozitivnega. Če je sorodno Metastasijs-

⁸ Do tu prevod.

⁹ A. T. Linhart, *Das öde Eiland*. Ta spevoigra iz zbirke *Blumen aus Krain, für das Jahr 1781* je prost prevod Metastasijske igre *L'isola disabitata*.

vemu Apolonu, je Belin ne samo božanstvo umetnosti, ampak tudi znanosti: De' chiari ingegni io regolai l'ardire, e loro apersi gli arcani di natura.¹⁰ Še več: v Metastasijevem prizoru Astrea placata je Apolon zagovornik Človeštva pred Jupitrom in obtožuje Astreo, da je zakrivila neenakost med ljudmi s tem, da je prepuстила Fortuni porazdelitev dobrin mednje.

Toda v nobeni Metastasijevi sliki ne nastopa kako zlo božanstvo, ki bi bilo podobno Burji. Burja predstavlja nasilje, človeku sovražne sile, zimo ali vojno. Nič takega ne najdem pri Metastasiju.¹¹

J. Šlebinger omenja, da je Belin po zunanji obliki podoben prizoroma Egeria in Il trionfo d'Amore.¹² Toda podobnost ni večja kot z drugimi Metastasijevimi slikami. Egerijo kličejo bogovi, da s svojo razsodbo pomiri sprta Venero in Marsa, ki se ne moreta sporazumeti, da bi določila rimskega cesarja. Egerija zadovolji oba, ker izbere Jožefa II. Il trionfo d'Amore pa je napisan za poroko Jožefa II. in podobno prikazuje, kako se vsi bogovi razveselijo te zakonske zveze, tako da odpustijo Amorju vse gorje, ki jim ga je bil povzročil in zaradi katerega so se mu hoteli maščevati. V Metastasijevih delih imamo neke vrste proces: obtožbo, zagovor, rozsodbo, pri Devu pa se spor razreši s samim Belinovem prihodom.

Ves Metastasijev vpliv na Deva obstaja torej le v pobudi, da se na Slovensko presadi pesniška zvrst, v kateri se je odlikoval italijanski pesnik. To prizadevanje ni nepomembno, ker so slovenski preroditelji črpali tudi iz dejstva, da je slovenski jezik primeren za petje, odločili pa so se tudi, da ustvarijo slovensko pesništvo. Metastasijevo delo je bilo tesno zvezano z glasbo, zato je tudi Devov Belin doživel uglasbitev po zaslugi Jakoba Zupana. In ko je končno Linhartov Veseli dan ali Matiček se ženi dobil glasbeno spremljavo z Novakovim Figarom, je bil po besedah D. Cvetka¹³ podan »dokaz, da zmore domača, slovenska beseda na odru to, kar tuja, in se lahko v gledališču enakovredno postavi ob stran italijanskemu in nemškemu jeziku, ki sta dotlej obvladovala ljubljanske uprizoritve«.

Jože Stabéj
SAZU Ljubljana

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDJA

Zgodovina zapisanega slovenskega besednega zaklada se začne z brižinskimi spomeniki, ko se je v času od okrog druge polovice 6. stoletja do okrog l. 1000 razvila prvotna slovenščina iz začetnega praslovanskega narečja tistih Slovanov, ki so se naselili na današnjem (in na danes potujčenem) slovenskem ozemlju. Brižinski spomeniki se odlikujejo s čistim starinskim slovenskim be-

¹⁰ Jaz sem usmeril drznost jasnih razumov in jim odkril skrivnosti narave (Z. Metastasio: La contesa de'numi).

¹¹ Če domnevamo, da se je hotel Dev izogniti ljubezenskemu motivu, bi naš zaplet lahko odgovarjal Polifemovemu prigovarjanju Galateji, ki ljubi drugega (Galatea, Il ciclope). Polifem ravno tako kakor Burja predstavlja nasilje.

¹² J. Šlebinger, Pisanice, prvi slovenski pesniški almanah, Izvestje c. kr. II. drž. gimnazije, Ljubljana 1906.

¹³ Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, II. del, str. 66.